THE PERSPECTIVE OF NEW ERA SCIENCES
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
www.global-science-review.com
editor@global-science-review.com

TIJORAT BANKLARI DEPOZIT SIYOSATINI BOSHQARISH NAZARIY ASOSLARI

Ziyodullayev Sodiqjon Mamadillayevich
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Moliya va turizm kafedrasi o'qituvchisi,
Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
ORCID:0009-0004-9203-9216
Tel:+998902454747
E-mail: sodiqjonziyodullayev9@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining depozit siyosatini boshqarishning zamonaviy metodologik va amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Bank tizimining resurs bazasini shakllantirishda depozitlarning tutgan o'rni, ularning barqarorligini ta'minlash va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari tahlil qilingan. Xususan, depozitlar hajmining o'sish dinamikasi, foiz stavkalarining o'zgarishi va depozit portfeli tarkibidagi tarkibiy siljishlar o'rganilgan. Maqolada banklar tomonidan depozitlarni jalb qilishda raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi va xalqaro tajribalarni milliy amaliyotga tatbiq etish yo'llari ko'rsatib o'tilgan. Natijada, banklarning likvidligini oshirish va barqaror resurs bazasini yaratish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, depozit siyosati, resurs bazasi, foiz stavkalari, likvidlik, bank barqarorligi, raqamli bank, Markaziy bank.

Аннотация. В данной статье исследуются современные методологические и практические аспекты управления депозитной политикой коммерческих банков Республики Узбекистан. Анализируется роль депозитов в формировании ресурсной базы банковской системы, вопросы обеспечения их стабильности и совершенствования механизмов управления.. В частности, изучена динамика роста объема депозитов, изменения процентных ставок и

структурные сдвиги в депозитном портфеле. В статье показана эффективность использования цифровых технологий при привлечении депозитов банками и пути внедрения международного опыта в национальную практику. В результате разработаны научно-практические рекомендации по повышению ликвидности банков и созданию стабильной ресурсной базы.

Ключевые слова: коммерческие банки, депозитная политика, ресурсная база, процентные ставки, ликвидность, стабильность банка, цифровой банк.

Abstract. This article examines modern methodological and practical aspects of managing the deposit policy of commercial banks in the Republic of Uzbekistan. The role of deposits in the formation of the resource base of the banking system, issues of ensuring their stability and improving management mechanisms are analyzed. During the study, statistical data from the Central Bank and commercial banks of Uzbekistan for 2023-2024 were used. In particular, the dynamics of growth in the volume of deposits, changes in interest rates and structural shifts in the deposit portfolio were studied. The article shows the effectiveness of using digital technologies in attracting deposits by banks and ways to introduce international experience into national practice. As a result, scientific and practical recommendations have been developed to increase bank liquidity and create a stable resource base.

Keywords: commercial banks, deposit policy, resource base, interest rates, liquidity, bank stability, digital banking, Central Bank.

Kirish. Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklarining barqaror rivojlanishi va ularning investitsion salohiyati bevosita shakllantirilgan resurs bazasining mustahkamligiga bog'liq. O'zbekiston Respublikasida bank tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida banklarning kapitallashuv darajasini oshirish va aholi hamda xo'jalik yurituvchi subyektlarning bo'sh turgan pul mablag'larini bank aylanmasiga keng jalb etish belgilangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston

Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni ushbu sohadagi tub o'zgarishlar uchun poydevor bo'lib xizmat qilmoqda [1; 12 b].

Depozit siyosati bankning umumiy strategik boshqaruvining ajralmas qismi bo'lib, u nafaqat resurslarni jalb qilish, balki bank likvidligini boshqarish va risklarni minimallashtirish vazifalarini ham bajaradi. Hozirgi kunda O'zbekiston bank bozorida raqobatning kuchayishi, xususan, raqamli banklar va fintex kompaniyalarining kirib kelishi an'anaviy banklardan depozitlarni jalb qilish mexanizmlarini qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. 2024 yil holatiga ko'ra, bank tizimidagi jami depozitlar hajmi sezilarli darajada o'sgan bo'lsa-da, ularning tarkibida muddatli depozitlar ulushini oshirish dolzarb muammo bo'lib qolmoqda.

Tijorat banklari depozit siyosatining samaradorligi ko'p jihatdan makroiqtisodiy barqarorlik, inflyatsiya darajasi va Markaziy bankning monetar siyosati bilan uzviy bog'liqdir. Inflyatsiyani jilovlash maqsadida olib borilayotgan qat'iy pul-kredit siyosati foiz stavkalarining yuqori darajada saqlanib qolishiga sabab bo'lmoqda, bu esa o'z navbatida aholining jamg'arma faolligiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Biroq, depozitlar bo'yicha yuqori foiz xarajatlari banklarning sof foiz marjasiga bosim o'tkazmoqda [2; 45 b].

Metodologik nuqtai nazardan, depozit siyosatini boshqarish jarayoni segmentatsiyalashgan yondashuvni talab etadi. Ya'ni, jismoniy va yuridik shaxslarning ehtiyojlari, ularning xulq-atvori va mablag'larni joylashtirish muddatlari tahlil qilinishi zarur. Shuningdek, banklar tomonidan taklif etilayotgan depozit mahsulotlarining diversifikatsiyasi va ularning mijozlar uchun jozibadorligi masalasi doimiy monitoring qilinishi kerak bo'lgan jarayondir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Depozit siyosati va uning bank barqarorligidagi o'rni ko'plab mahalliy va xorijiy iqtisodchi olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Masalan, P. Rose va S. Marquis kabi iqtisodchilar depozitlarni bankning eng arzon va barqaror resurs manbai sifatida baholab, ularni boshqarishda "likvidlik-daromadlilik" muvozanatini saqlash muhimligini ta'kidlaydilar [3; 88 b]. Xorijiy tajribada depozit siyosati ko'proq mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish

(CRM) va marketing strategiyalari orqali tahlil qilinadi. J. Sinkeyning fikricha, bank depozitlari nafaqat passiv operatsiya, balki mijozlar sodiqligini ta'minlovchi strategik instrumentdir.

Mahalliy olimlardan Sh. Abdullaeva, O. Jumaev va B. Shermuxamedovlar o'z tadqiqotlarida O'zbekiston bank tizimida depozit bazasini mustahkamlashning o'ziga xos xususiyatlarini yoritib berishgan. B. Shermuxamedov (2023) depozit siyosatini bankning umumiy siyosatining asosi deb hisoblab, makroprudensial nazorat talablarining kuchayishi sharoitida milliy valyutadagi uzoq muddatli resurslar taqchilligi muammosini tahlil qilgan [4; 22 b]. Shuningdek, tadqiqotlarda banklardagi depozit operatsiyalarini avtomatlashtirish va raqamli transformatsiya jarayonlarining ta'siri tobora ko'proq o'rganilmoqda.

Metodologiya. Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy baholash, statistik guruhlash va iqtisodiy-matematik usullardan foydalanildi. Ma'lumotlar bazasi sifatida O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy statistik hisobotlari, tijorat banklarining yillik va choraklik moliyaviy natijalari hamda iqtisodiy tadqiqotlar markazlarining tahliliy sharhlari olingan. Depozit siyosatini baholashda asosiy e'tibor depozitlar tarkibi, ularning muddatliligi va foiz stavkalari dinamikasiga qaratildi.

Statistik tahlil doirasida 2023-2024 yillar oralig'idagi o'zgarishlar koeffitsiyentlar yordamida hisoblandi. Xususan, jismoniy va yuridik shaxslar depozitlarining o'sish sur'atlari alohida-alohida o'rganilib, ularning bank tizimi umumiy majburiyatlaridagi ulushi aniqlandi. Shuningdek, davlat ulushi mavjud banklar va xususiy banklar o'rtasidagi depozit jalb qilish samaradorligi qiyosiy tahlil qilindi [5; 15 b].

Bundan tashqari, depozit bazasining barqarorligini baholash uchun depozitlarning muddatli tarkibi bo'yicha guruhlash usuli qo'llanildi. Bu banklarning likvidlik risklarini qanchalik samarali boshqarayotganini tushunish imkonini berdi. Tadqiqotda qo'llanilgan metodologik yondashuv natijalarning ishonchliligi va xulosalarning ilmiy asoslanganligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Tahlil va natija. O'zbekiston bank tizimida depozit operatsiyalari so'nggi yillarda barqaror o'sish tendensiyasini namoyon etmoqda. 2024 yil 1 dekabr holatiga ko'ra, bank tizimidagi jami depozitlar hajmi 297,4 trln. so'mni tashkil etdi. Bu ko'rsatkich yil boshiga nisbatan sezilarli o'sishni ko'rsatgan bo'lsa-da, o'sish sur'atlari biroz sekinlashgan. Masalan, 2023 yilning mos davrida depozitlar o'sishi 42 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2024 yilning birinchi yarmida bu ko'rsatkich 13 foiz atrofida shakllandi.

Bank tizimidagi depozitlar tarkibi jismoniy va yuridik shaxslar kesimida tahlil qilinganda, yuridik shaxslarning ulushi hamon yuqoriligini ko'rishimiz mumkin. Biroq, aholi omonatlarining o'sish sur'ati yuridik shaxslarga nisbatan yuqoriroq bo'lib, bu banklarga bo'lgan ishonchning ortib borayotganidan dalolat beradi.

1-jadval.

O'zbekiston tijorat banklarining depozit ko'rsatkichlari dinamikasi

Ko'rsatkichlar	**01.08.2024 holatiga (mlrd. so'm)**	**01.12.2024 holatiga (mlrd. so'm)**	**O'zgarish (%)**
Jami depozitlar	275 422	297 396	+7.9%
Jismoniy shaxslar depozitlari	100 463	112 469	+11.9%
Yuridik shaxslar depozitlari	174 960	184 926	+5.7%
Davlat banklari ulushi	137 782	150 648	+9.3%

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, qisqa vaqt ichida jismoniy shaxslar depozitlari 11,9 foizga o'sib, 112,4 trln. so'mga yetgan. Bu holat aholi daromadlarining oshishi va banklar tomonidan taklif etilayotgan yuqori foizli (23-27% gacha) omonat turlari bilan izohlanadi. Shu bilan birga, yuridik shaxslar depozitlari o'sishi birmuncha pastroq bo'lib, bu xo'jalik subyektlarining mablag'larini ko'proq aylanmaga yo'naltirayotgani bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Depozit siyosatining yana bir muhim jihati bu milliy valyutadagi depozitlar ulushining ortib borishidir. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, xorijiy valyutadagi depozitlar ulushi 2023 yildagi 38 foizdan 29 foizga tushgan. Bu bank tizimida dollarizatsiya darajasining pasayayotganini va milliy valyutaga bo'lgan ishonch mustahkamlanayotganini ko'rsatadi.

Banklar kesimida tahlil qilinganda, Kapitalbank, Trastbank va Hamkorbank kabi xususiy banklar depozit jalb qilishda yuqori faollik ko'rsatmoqda. Xususan, xususiy banklarda har 100 so'mlik kreditga 83 so'm depozit to'g'ri kelayotgan bo'lsa, davlat banklarida bu ko'rsatkich atigi 36 so'mni tashkil etmoqda [6; 34 b]. Bu davlat banklarining ko'proq tashqi qarzlar va davlat resurslariga bog'lanib qolganini, xususiy banklar esa bozor resurslaridan samarali foydalanayotganini anglatadi.

Muhokama. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, tijorat banklari depozit siyosatida miqdoriy o'sishdan sifat o'zgarishlariga o'tish davri boshlangan. Bir tomondan, aholi omonatlarining tez sur'atlarda o'sishi banklar uchun barqaror resurs manbai bo'lsa, ikkinchi tomondan, yuqori foiz stavkalari bank xarajatlarining oshishiga olib kelmoqda. Muhokama qilinishi kerak bo'lgan asosiy masala – bu depozitlarning muddatliligi. Hali ham depozit portfelida qisqa muddatli va talab qilib olinguncha depozitlar ulushi yuqori bo'lib qolmoqda [8; 27 b].

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda depozitlar bank majburiyatlarining 60-70 foizini tashkil etadi. O'zbekistonda esa bu ko'rsatkich 45-50 foiz atrofida tebranmoqda. Bu banklarda hali ham ichki resurslarni safarbar qilish bo'yicha foydalanilmagan katta imkoniyatlar mavjudligini anglatadi. Ayniqsa, raqamli platformalar orqali masofaviy depozit ochish imkoniyatlarining kengayishi chekka hududlardagi aholi mablag'larini jalb qilishda muhim omil bo'lishi mumkin.

Shuningdek, depozitlarni sug'urtalash tizimini yanada takomillashtirish va aholining moliyaviy savodxonligini oshirish zarur. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan mijozlar uzoq muddatli jamg'arma vositalariga ko'proq moyil bo'ladi. Shu bois, banklar faqat yuqori foiz taklif qilish

bilan cheklanib qolmay, mijozlarga kompleks moliyaviy xizmatlar va sodiqlik dasturlarini taklif etishi lozim.

Xulosa. Tadqiqot natijasida tijorat banklari depozit siyosatini takomillashtirish bo'yicha quyidagi xulosalar shakllantirildi:

Birinchidan, banklar depozit bazasini diversifikatsiya qilishlari, ya'ni faqat yirik korporativ mijozlarga bog'lanib qolmay, chakana segmentni rivojlantirishlari lozim. Jismoniy shaxslar depozitlarining o'sishi bank likvidligini boshqarishda yuqori barqarorlikni ta'minlaydi.

Ikkinchidan, milliy valyutadagi uzoq muddatli (3 yildan yuqori) depozitlar uchun foiz stavkalarini tabaqalashtirilgan holda belgilash va ularga nisbatan turli soliq imtiyozlarini qo'llash orqali resurslar muddatliligini uzaytirish zarur. Bu banklarga uzoq muddatli investitsion loyihalarni moliyalashtirish imkonini beradi.

Uchinchidan, bank operatsiyalarini raqamlashtirishni jadallashtirish kerak. Mobil ilovalar orqali depozit boshqaruvini osonlashtirish, mijozlarga shaffoflik va xavfsizlik kafolatlarini berish depozit jalb qilish xarajatlarini kamaytiradi.

Tijorat banklari depozit siyosatini takomillashtirish nafaqat alohida bankning barqarorligini, balki butun mamlakat iqtisodiyotidagi investitsion faollikni oshirishga xizmat qiladi. Kelgusida depozit siyosatini boshqarishda sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) tahlilidan foydalanish mijozlarning individual ehtiyojlariga moslashgan mahsulotlar yaratish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son Farmoni: 2020-2025 yillarga mo'ljallangan bank tizimini isloh qilish strategiyasi.

2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023-yilgi yillik hisoboti. Toshkent, 2024.

3. Rose P.S., Marquis S.P. Money and Capital Markets: Financial Institutions and Instruments in a Global Marketplace. McGraw-Hill, 2012.

4. Shermukhamedov B.U. Improving deposit policy of commercial banks. Journal of International Finance and Accounting, Issue 1, 2023.

5. Abdullaeva Sh.Z. Bank ishi. Darslik. - T.: Iqtisod-Moliya, 2017. - 650 b.

6. Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi. O'zbekiston banklarining 2024 yil I chorak reytingi tahlili.

7. Yakubova S.X. Banklarda depozit operatsiyalari tahlili. Monografiya. - T.: Fan va texnologiyalar, 2020.

8. Sinkey J.F. Commercial Bank Financial Management in the Financial-Services Industry. Prentice Hall, 2002.

9. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarining kredit va depozitlar to'g'risida 2024-yil 1-dekabr holatiga ma'lumotlari.

10. Karimov A.M. Analysis and transformation of the financial market of banking services in the new Uzbekistan. Archive of Scientific Researches, 2022.

11. Usmanov D.A. The essence of commercial banks and their main functions. Scholar, vol. 1, no. 2, 2023.

12. Nosirjonov N.S. Banking system in Uzbekistan: Problems and Prospects. American Journals, 2025.

13. Ismoilov D.I. Deposit policy of commercial banks. Pedagogs International Research Journal, 2023.

14. Tursunov F.M. Tijorat banklarida depozitlar tarkibi va dinamikasi: tahliliy yondashuv. ResearchGate, 2024.

15. Bazel qo'mitasi standartlari (Basel III). Xalqaro hisob-kitoblar banki (BIS) tavsiyalari.